

„Ој, кад ће прођем Шар-планину“: песмом кроз Сиринићку жупу

Мирјана Закић

Теренска истраживања музичкофолклорног материјала на територији Сиринићке жупе, обављана од 13. до 20. октобра 2017. године, потврдила су очуваност разних вокалних жанрова у народној меморији (који су до шездесетих и седамдесетих година 20. века били део обредног живота српске заједнице на овом простору), као и опстанак значајног дела вокалних и вокално-инструменталних форми у „живој“ извођачкој пракси. Из обимне и веома разноврсне етнографске и музичке грађе из српске народне праксе у фокусу овог прилога нашле су се само поједине забележене песме (прецизније – текстови песама), које су извођене у склопу лазаричког обреда, током производних делатности и приликом разних сеоских окупљања и празновања.

Кључне речи: Сиринићка жупа, лазарке, лирске песме, поетски текстови

Сиринићка жупа, једна од од четири жупе Шарпланинске области (поред Опоља, Средске и Горе), представља јужни стожер етнокултурне целовитости Србије. Специфичан геополитички положај Сиринићке жупе допринео је својеврсној изолацији овог „планинског острва“ од других културних утицаја, те очувању бројних тековина материјалног и нематеријалног културног наслеђа (в. сл. 1, 2 и 3). Потврда томе су и резултати истраживања музичкофолклорног материјала у насељима Сиринићке жупе, која су обављана од 13. до 20. октобра 2017. године (у склопу пројекта Српског етномузиколошког друштва, који је финансијски подржало Министарство културе и информисања РС). Бележење теренске етнографске и музичке грађе обављали су др Мирјана Закић (ванредни професор на Катедри за етномузикологију ФМУ у Београду), доктор музичке уметности Милош Николић (професор кавала у МШ „Мокрањац“ у Београду) и Милан Николић (професионални сниматељ).

Слика 1: Шар-планина

Слика 2: Насеље Сушиће

Истраживачки боравак у насељима Сиринићке жупе са српским и мешовитим (српским и албанским) становништвом – Штрпцу, Готовуши, Горњој и Доњој Битињи, Севцу, Сушићу, Врбештици, Јажинцу, Беревцу, Вичи, Драјковцу, указао је на очуваност разних вокалних жанрова у народној меморији (попут вучарских, песама уз обредно љуљање, велигданских, додолских, жетварских, песама за вабљење пчела, које су до шездесетих и седамдесетих година 20. века биле део обредног живота српске заједнице на овом простору), као и на опстанак значајног дела вокалних и вокално-инструменталних форми у „живој“ извођачкој пракси (лазаричких песама, славских, свадбених и љубавних; свирања на кавалу и певања уз кавал). Резултати ових истраживања, у односу на раније спровођена испитивања музичкофолклорног стваралаштва у Сиринићкој жупи, која су током 2005/2006. године обавиле чланице Српског етномузиколошког друштва – Мирјана Закић, Светлана Азањац и Јасминка Докмановић, потврдили су значај методолошког концепта поновљеног истраживања дате области: поред евоцирања успомена приликом поновног сусрета са казивачима (в. сл. 4), регистровани су нови интерпретатори фолклорног стваралаштва и нови музичко-поетски текстови.

Слика 3: Насеље Вича

Слика 4: Поновни сусрет са Добрилом Илић (рођ. 1931. у Г. Битињи), Сушиће

Аудио и видео документација са терена обухвата око 40 часова снимљеног музичкофолклорног материјала, уз пратеће народне наративе, који, између осталог, непосредно сведоче о тешком стању и угроженој позицији српског становништва у актуелном тренутку. Из обимне и веома разноврсне етнографске и музичке грађе из српске народне праксе у фокусу овог научно-истраживачког прилога нашле су се само поједине песме, прецизније – текстови песама, које су извођене у склопу лазаричког обреда, током производних послова и приликом разних сеоских окупљања и празновања.

Очуваност лазаричког опхода у датој контекстуалној ситуацији (на Лазареву суботу) у готово свим насељима Сиринића завређује посебну пажњу, с обзиром на преовлађујућу изобичајеност ових поворки у другим крајевима Србије последњих деценија (што је резултирало и уписом елемента „Лазарице у Сиринићкој жупи“ на Националну листу заштите нематеријалног културног наслеђа Републике Србије, 2011. године). За разлику од некадашњег дводневног спровођења овог обреда (уочи празника и на сам празник) од стране већег броја девојака, чији се разноврсан репертоар базирао на синергији поетике антологијске вредности и „отезајућег“ музичког квалитета (што је и данас очувано

у меморији старијих жена), садашње поворке чине махом девојчице од 4 до 12 година („мицке“), које у групи од по две наизменично опходе домаћинства на Лазареву суботу. „Лазарке“ су обучене у извезену белу кошуљу и јелек, са „подгрљачем“ око врата и „манистрима“ (ниском бисера), ткану црну сукњу са „скутачом“ (кецељом) и „коланом“ (појасом са „металним сребрњацима“ око струка) (в. сл. 5, 6 и 7). Обавезни предметни елемент је „крошња“ за јаја и друге дарове.

Слика 5: „Лазарке“ из Беревца

Слика 6: „Лазарке“ из Врбештице

У процесу предаје усменог знања „лазаркама“ учествују старије жене, обично њихове баке, а последњих година и учитељице (чему смо сведочили у Врбештици). Иако се обука извођења лазаричких песама спроводи по ранијим певаним обрасцима, садашње поетско-музичке интерпретације девојчица су знатно сведеније: њихове поруке упућене су само појединим члановима домова уз брзо изговарање текстова и поједностављен, готово речитативни музички исказ. У том смислу илустративне су речи старијих учесница: „Ми смо старовремски појале на отезање, а сада девојчице много журе. Оне отпева оно што знају, докле им прође воља“ (Славица Петковић, рођ. Ковачевић, 1951, Беревце). Утиске са ових опхода „мицке лазарке“ исказују на следећи начин: „То је велика радост и велико весеље... Испевамо оно што смо научиле и онда поделимо дарове“ (Марија Младеновић, 2005; Андријана Здравковић, 2005, Готовуша). Њихов репертоар, забележен у Врбештици, Готовуши, Беревцу и Сушићу, илуструју наредни текстови, искључиво седмичке метричке структуре, који су записани без могућих стиховних понављања у образовању мелострофичне целине:

Кад улазе лазарке у дом:

Отварај се град врата,
да улегну лазари.
– Чим ћеш да ги дарујеш?
– Белом паром, динаром.
(Сушиће)

Бог помог'о у кућу!
Обрћај се, лазаре,
па се лепо преклони.
(Врбештица)

Домаћину:

Кмет ми шета кроз село,
и кметицу по 'дело.
Кмет јој шиље кошуљу,
са две игле сребрне,
са два конца свилена.
Игле јој се кршеју,
конци јој се мрсеју.
(Врбештица)

Домаћици:

– Ој, јарино, госпођо,
леп си пород родила:

све синове банове,
све јелчице, ћерчице.
– Несу мајке банови,
но су мајке синови;
несу мајке јелчице,
но су мајке ћерчице.
(Беревце, Готовуша, Врбештица, Сушиће)

Орачу:

Ратар седи на рало,
сије бјелу пшеницу,
да нахрани дечицу.
(Врбештица)

Трудној снаши:

Превила се купина,
преко влашке планине.
– Де ће да се развије?
– У свилене пелене,
у свилено марамче.
(Беревце)

Слика 7: „Лазарке“ из Врбештице

Момку:

Соко лети високо,
крила држи широко.
Мајка му се радује
што јој лети високо,
покрај неба широко.
(Беревце, Готовуша, Врбештица)

Овде јунак нежењет,
што га мајка не жени,
што га татко не жени?
Женио га, бројио,
нигде другу не нађе,
само Стојну попову.
Њу гу татко продаје,
Ал' гу мајка не даје.
(Врбештица)

Бележниче, јуначе,
береш дрва у гори
и девојку на далек'.
Пођи, дођи, девојко,
да му перчин ишчешљаш
и да му га саплетеш.
(Готовуша)

Девојци:

Ој, другајле, другачке,
ми заје'но седомо,
ситан плетом плетомо,
још по ситан везомо.
Беле паре бројомо,
бели бисер везомо.
(Беревце)

Детету у колевци:

Има мајка пуценце,
'де ће да га ушије?
– На кошуљу под грло,
саз два конца свилена,
саз две игле сребрне.
Конци јој се мрсеја,
игле јој се кршеја.
(Беревце, Готовуша)

Кад излазе лазарке из дома:

Остан збогом из дворје
да изле'ну лазари.
(Беревце, Сушиће)

Слика 8: Славица Петковић (рођ. Ковачевић, 1951) из Беревца

О вишедеценијском преношењу вокалног наслеђа на територији Сиринићке жупе сведочи и велики број лирских песама разноврсне љубавне тематике, које су извођене у разним приликама. Неке од њих су примарно учене у склопу обављања пољопривредних делатности, на шта упућује и казивање Славице Петковић (рођ. Ковачевић, 1951) из Беревца (в. сл. 8): „Ја и сестра смо ишли код деде да копамо њиву, а онда и да беремо кукуруз. А он каже: – Жив ти ја. 'Ајде да ми по'ете 'Болна Митра'. – Не знамо, дедо. – Деда ће ви научи. – И он ми рек'о речи и песма како је глас. И то је остало међу мене и сестре.“

Болна Митра, *џанум*, болна лежи,
'ајде, болна Митра, *џанум*, болна лежи.¹
Никој Митру не верује,

¹ Прва строфа изложена је са понављањем стиха и инкорпорираним рефренима. У даљем поетском току дати су само „чисти“ стихови уз подразумевање иницијалног обрасца.

кој верује, дома није.
Болна Митра писмо пише
да јој дође њојно драго.
Кад дочуло њојно драго,
коња води, пешки оди,
воду гази, жедан иде.
Кад приближа близу двора,
болна Митра починула.

Интервјуи са старијим казивачицама често су обављани уз присуство деце из дате локалне заједнице. Њихово пажљиво слушање и повремено укључивање у разговор, праћено и бодрењем својих бака да се не стиде, као и подстицањем на извођење већег броја старијих песама, чинило је теренски комуникациони ток отворенијим и интерактивнијим (в. сл. 9, 10 и 11).

Слика 9: Слободанка Младеновић (рођ. Анђелковић, 1944) са унуком и њеном другарицом, Готовуша

Слика 10: Милица Костић (рођ. Мијатовић, 1936) са праунуцима, Врбештица

Слика 11: Са Добрилом Илић (1931), њеним праунуцима и другом децом из Сушића

Највећи број лирских песама из Сиринићке жупе постао је доступан широј јавности захваљујући извођачима из Штрпца: Славици Реџић (рођ. Ристић, 1957. у Врбештици), њеном супругу Миодрагу Реџићу (1951) и мушкој певачкој групи. Њихове изузетне вокалне интерпретације и медијска представљања постали су музички симболи Сиринића и део репертоара бројних солиста и неотрадиционалних ансамбала у Србији.

Слика 12: Певачка група из Штрпца и Готовуше

Певачка група из Штрпца сарађује последњих година са члановима из Готовуше. Снимили смо их у саставу: Славиша Добросављевић (1966, Готовуша), Зоран Пећиноћевић (1958, Штрпце), Станоје Николић (1950, Штрпце), Драган Стојановић (1963, Готовуша), Тихомир Стевановић (1962, Готовуша), Радојко Стојановић (1956, Готовуша), Веселин Милатовић (1943, Штрпце) (в. сл. 12). Међу забележеним песмама су и текстови:

Ој, кад ће проћем Шар-планину, имам 'ајдуци.²
Колај ће проћем Шар-панину, пушке ће пуцам.

² Сви стихови изводе се по два пута.

Ој, кад ће прођем тој широко поље, има чобани.
Колај ће прођем тој широко поље, овце ће бројим.
Ој, кад ће прођем големе ливаде, има косачи,
Колај ће прођем големе ливаде, цвеће ће берем.

Еј, Стојанке, џанум, душманке, леле,
зашто не дође синојке?

Еј, зашто не дође синојке, леле,
на таја чешма шарена?

Еј, на таја чешма шарена, леле,
да пуниш вода студена.

Еј, да пуниш вода студена, леле,
да месиш бела погача.

Еј, да месиш бела погача, леле,
да печеш јагње шарено.

Еј, да печеш јагње шарено, леле,
на Шар-планина пасено.

Боса Тода по обору шета,³
по њу мајка јеменије носи.
– Тодо, ћеро, зебу ли ти ноге?
– Стара мајко, не ми зебу ноге.
– Тодо, ћеро, боли ли те глава?
– Стара мајко, не ме боли глава,
већ ме боли срце за јунака.
– Тодо, ћеро, сабља га исекла.
– Стара мајко, тебе што си рекла.
– Тодо, ћеро, пушка га убила.
– Стара мајко, тебе погодила.
– Тодо, ћеро, вода га однела.
– Стара мајко, мене га донела.

Прослављена певачица са овог простора – Славица Реџић, истиче: „Све песме сам научила као мала од старијих: мајке, тетке и других жена кад су певале на њиви и на празницима: данас чујем, а прексутра већ отпевам... И сад кад смо на свадбу Миле и ја, запевамо ове песме... Нема пара, али ми смо срећни кад приметимо да неко ужива... Данас, кад нема струје, ја запевам, а Миле свира... И сви чују... Мало је Штрпце и то нам је свима занимација.“

Највећи део песама из репертоара Славице Реџић праћен је свирком на кавалима, што је била уобичајена пракса у Сиринићу. Њена вишедеценијска сарадња са врсним, недавно преминулим, кавалистима из Штрпца, Веселином Бошковићем (1931–2016) и Миладином Бошко-

³ Исто.

ћевићем (1935–2018), резултирала је бројним снимцима, који су остали узорни и за данашње извођење ових вокално-инструменталних форми. Последњих година Славица наступа у дуету са својим мужем Миодрагом, коме је овладавање техником свирања на кавалу представљало прави изазов, а током нашег снимања њима се прикључио и кавалиста Божидар Станишић из Готовуше (рођ. 1957. у Севцу) (в. сл. 13).

Слика 13: Славица Реџић, Миодраг Реџић и Божидар Станишић, Штрпце

У богатом репертоару Славице Реџић налазе се и песме са следећим текстовима:

*Море, море, дуну ветар са Шаре планине, са Шаре планине,⁴
те донесе мирис од момака.
Благо мајке што га је родила,
благо татку што га у војску прати,
благо сестре што се у њега куне,
благо љубе што га она љуби.*

⁴ По овом обрасцу певају се и остали стихови.

*Еј, што се бели, море, горе Шар-планина?*⁵
Дал' је снегче, ил' је бело стадо?
Нит' је снегче, нити бело стадо.
Да је снегче, би се растопио,
да је стадо, би се растурило,
већ то беше Милкино чадорче,
под чадорче болна Милка лежи.

Овце чувам три године, Јано,
*овце чувам три године, хеј, Бојано.*⁶
Ником штету не учини'.
Враг донесе три девојке:
једна свира, две играју,
те ми овце за брег зашле,
грдну штету учинише.

Имајући у виду угроженост кавала у актуелном моменту (елемента 2011. године уписаног на Националну листу заштите нематеријалног културног наслеђа РС), за време ових теренских истраживања организовали смо и радионицу обуке свирања на кавалу у Штрпцу, коју је у вечерњим часовима спроводио Милош Николић. Око 20 младих учесника (доминантно девојчица) показало је велику заинтересованост за кавал и изразиту даровитост у производњи звука на овом, иначе веома захтевном, инструменту (в. сл. 14).

Слика 14: Полазници радионице свирања на кавалу, Штрпце

⁵ Исти рефрени инкорпорисани су у комплетан текст.

⁶ По овом обрасцу изводе се и остале строфе.

Наше осмодневно борављење у Сиринићу на Шари, обасјаној сунчевим зрацима и снегом прекривених врхова, са људима топлим и искреним, који су са нама делили своја историјска сећања и опстајући живот, било је много више од самог трагања за музичко-поетским изразима. Било је то драгоцено проживљено искуство константно праћено дубоком емоцијом, чија снага у времену не бледи.

Извори илустрација

Архив Српског етномузиколошког друштва – фотографије 1–10, 12 и 13 снимии Милош Николић; фотографије 11 и 14 снимии Милан Николић.

Singing in the Sirinić District

Mirjana Zakić

Summary

This paper presents a part of ethnographic and musical-folklore material recorded in the Sirinić district (one of the four districts of the Šar-mountain region) during the fieldwork conducted from 13th to 20th October 2017. For this contribution, the author has selected only a few songs (the lyrics of the songs), performed on the St. Lazarus day, during the productive activities and various rural gatherings and celebrations.

Keywords: Sirinić district, “lazarke”, lyric songs, poetic texts

проф. др Мирјана Закић
Факултет музичке уметности, Београд
Катедра за етномузикологију
Е-пошта: mira.zakic@gmail.com

Примљено: 5. 4. 2018.
Прихваћено: 28. 4. 2018.